

УДК: 378.123

КОМПОНЕНТИ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

© Безпала Г.О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Інформація про автора:

Безпала Ганна Олександрівна: ORCID: 0000-0002-7753-2406; annbespalaya@gmail.com; аспірант кафедри німецької філології: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди; вул. Артема, 29, м. Харків, 61002, Україна.

Розглянуто сутність понять компетентність, професійна компетентність. Фахову компетентність майбутніх учителів представлено як систему взаємовідносин набутих знань, умінь і навичок і здатності ефективно використовувати їх у педагогічній діяльності. Представлено компоненти різних видів компетентності та розкрито зміст компонентів фахової компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, фахова компетентність, компоненти компетентності, мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, особистісний, рефлексивний.

Беспалая А.А. «Компоненты профессиональной компетентности будущих учителей».

Рассмотрена сущность понятий компетентность, профессиональная компетентность. Профессиональную компетентность будущих учителей представлено как систему взаимоотношений приобретенных знаний, умений и навыков и способности эффективно использовать их в педагогической деятельности. Представлены компоненты различных видов компетентности и раскрыто содержание компонентов профессиональной компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, специальная компетентность, компоненты компетентности, мотивационный, содержательный, операционно-деятельностный, личностный, рефлексивный.

A. Bezpala «The Essence of the Concepts of Future Teacher's Professional Competence».

Professional competence of future teachers is presented as a system of relations of acquired knowledge, skills and ability to use them effectively in educational activity. The components of different types of competence are submitted and the content of the components of professional competence of future teachers is discovered.

Keywords: competence, professional competence, expertise, the components of competence, motivation, content, operational and effective personal, reflexive.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку вищої освіти характеризуються переходом від традиційної репродуктивної моделі навчання до розвиваючої конструктивної моделі, орієнтованої на результат підвищення рівня фахової компетенції майбутніх спеціалістів. Вивчення науково-теоретичних засад формування компетентності майбутніх учителів дозволяє формувати набуті знання як цілісний комплекс зв'язаних між собою елементів, в ефективній діяльності які включають особисте ставлення до предмету і продукту діяльності. З приводу цього виникла потреба розгляду суті понять фахова компетентність, її видів та змісту компонентів фахової компетентності майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Аналіз науково-педагогічної літератури (В.А. Королькова, А.П. Лебедева, Г.В. Онкович, Є.В. Розен, Є.Ф. Телень та ін.) засвідчив, що проблему формування професійної компетентності майбутніх фахівців вирішує інформативність й професіоналізм як якість особистості, що допомагає вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані на формування особистості майбутніх фахівців.

Мета статті. На основі аналізу наукової літератури розглянути суть фахової компетентності майбутніх учителів та розкрити зміст її компонентів.

Виклад основного матеріалу. За словами М. Холодної, компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. Знання повинні задовольняти таким вимогам: різноманітності (множина різних знань про різне); структурованості; гнучкості; оперативності і доступності; здатність до застосування знань у нових ситуаціях; категоріальний характер знань; володіння не тільки декларативними, але й процедурними та конструктивними знаннями; рефлексії, тобто знання про широту і глибину своїх знань [6].

На думку італійського дослідника Ф. Цивеллі, можна виділити три способи розуміння того, що називається компетентністю. Для північноамериканців звично зв'язувати компетентність із базовими характеристиками людини, які обумовлюють його видатні успіхи в певних видах діяльності. У континентальній Європі компетентність частіше зв'язують із здібностями, особовими рисами і отриманими знаннями. Осібно, як завжди, стоїть Великобританія, де переважає думка, що компетентність повинна визначатися як відповідність результатів діяльності індивіда стандартам, що склалися. Подальші дослідження дозволили з'ясувати, що самі компетентності представляють багаторівневу структуру. Українські вчені, такі як С. Бондар, І. Гушлевська, О. Овчарук, І. Родигіна, І. Черемис прийшли до спільного визначення слова компетентність – це сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

Отже, компетентність характеризується як освітній результат і визнається домінантою за компетентнісною парадигмою освіти. Звідси результат професійної підготовки майбутнього вчителя, на думку Я. Кічука, повинен розглядатися через поняття професійної компетентності фахівця, безпосередньо пов'язаної з освіченістю, професіоналізмом, майстерністю, поняття, яке передбачає не лише наявність знань, умінь і навичок, а й спроможність їх реалізувати [3].

Професійна компетентність оцінюється побічно, через аналіз навчальної діяльності (бо тільки в діяльності проявляється не тільки «може», а й «хоче».) У ході моніторингу науковець О. Беспалова виявила, що основою професійної діяльності виявляється інформованість учителя про нові досягнення в галузі спеціалізації, знання теорії та методики навчального предмета, сучасних технологій навчання і виховання, наукових основ загальної педагогіки і психології, закономірностей і способів формування ключових компетентностей учнів.

Отже, професійну компетентність можна представити як систему теоретичної і практичної готовності особистості до ефективної самореалізації у професії, що реалізується через парадигму професійно значущих знань, умінь, якостей, здібностей, схильностей та досвіду професійної діяльності

Фахова компетентність у роботах О. Краснова представлена як праця майбутнього учителя, в якій на високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість викладача, досягаються результати в навченості і вихованості учнів. При цьому „компетентність учителя” автор визначає як його фахові знання й уміння, з одного боку, і фахові позиції, психологічні якості – з іншого. О. Краснова підкреслює, що психологічною складовою фахової компетентності є усвідомлення учителем необхідності підвищення своєї загальнолюдської і фахової культури й ретельної організації спілкування як основи професійної діяльності. Динаміка розвитку фахової компетентності учителя визначається зміною репродуктивного виконання дій і операцій творчими та гармонійними компонентами професійної діяльності.

Л. Волошко стверджує, що фахова компетентність віддзеркалює сутність спеціальності, яку опановує студент, тому може бути схарактеризована як концептуальна основа підготовки фахівця. Фахова компетентність відображає рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок, його професійну ерудицію, що дозволяють успішно

вирішувати три класи задач професійної діяльності: стереотипні, діагностичні та евристичні, що передбачені нормативно-правовими документами вищої школи [2].

У результаті наукових досліджень С.Скворцова і О. Цимбалюк довели, що фахова компетентність визначає систему взаємовідносин набутих знань, умінь і навичок і здатності ефективно використовувати їх у реальній практичній діяльності. Автори підкреслюють, що фахова компетентність характеризується володінням людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне відношення до неї і предмету діяльності. Так, С. Скворцова у фаховій компетентності вчителя виділяє такі складові: компетентнісна, особистісна, рефлексивна та творча. Автор підкреслює, що кожна з цих складових формується завдяки специфічним технологіям. Для формування професійно-діяльнісного компоненту першої складової фахової компетентності вчителя С.Скворцова рекомендує застосовувати технології контекстного навчання, в якій моделюється не лише предметний зміст майбутньої професійної діяльності, а й задається її соціальний контекст. У контекстному навчанні робиться наголос на проблемності змісту навчального матеріалу, що пропонується студентам на лекціях, практичних заняттях як завдання для самостійної роботи або для навчального проекту, при проведенні ділових ігор, тренінгів, імітаційних ігор тощо. Особистісну, рефлексивну та творчу складові фахової компетентності вчителя, за автором, можна стимулювати, використовуючи: когнітивно-орієнтовані; діяльнісно-орієнтовані; особистісно-орієнтовані технології [5].

У дослідженнях О. Ярошинської професійна компетентність визначається як об'єднуюча ланка інваріантних ознак спеціаліста: здатність до професійної рефлексії; володіння системою професійно-моральних цінностей і пріоритетів (готовність до співпереживання, толерантність, відповідальність); мотивоване бажання до безперервного професійного самовдосконалення; здатність до системного бачення педагогічної реальності й системної дії в професійно-педагогічній ситуації; вміння знаходити нестандартні рішення професійно-педагогічних задач [7, с 100]. Тобто професійна компетентність включає такі складові: психологічну, комунікативну, методичну, дидактичну, самоосвітню та управлінську. Автор підкреслює, що завдяки формуванню фахової компетентності майбутнього вчителя в умовах врахування мотиваційної сфери відбуваються такі зміни: підвищується рівень самоосвіти; вдосконалюються методи виховання та навчання; активно застосовуються диференційований підхід та міжпредметні зв'язки організації уроку; навчальний процес набуває оптимізаційного підходу та професійно-орієнтованого характеру навчання; зміст навчання особистісно-зорієнтовано на учнів.[7].

За аналізом праць науковців Л. Мартинюк, В.Байденко, Ю.Лісової можна визначити такі види компонентів професійної компетентності: інформаційна компетентність (володіння інформаційними технологіями, вміння опрацьовувати різні види інформації, робота з друкованими джерелами, вміння здобувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу); комунікативна компетентність (вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкуватися без обмежень; продуктивна компетентність (вміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них); автономізація на компетентність (здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність); моральна компетентність (готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами); психологічна компетентність (здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності); предметна компетентність (володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (спеціальність), необхідними для стимулювання активності учнів, вміння вибирати стиль і тон у спілкуванні, управляти їхньою увагою, темпом діяльності); соціальна компетентність (вміння жити та працювати з оточуючими); особисті якості викладача (доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність).

Своє бачення видів та змісту компонентів фахової компетентності майбутнього вчителя представила І.Онищенко. Вона обґрунтовує такі основні компоненти:

мотиваційний (позитивна мотивація, інтерес до педагогічної діяльності); змістовий (володіння науковими професійно-педагогічними знаннями); операційно-діяльнісний (уміння практично вирішувати педагогічні завдання, фаховий досвід, мислення творчі здібності, володіння педагогічними технологіями, педагогічним менеджментом) [4].

За словами О. Ярошинської, особистісний компонент професійної компетентності початкових класів представлений такими особистісними та професійно важливими якостями особистості, як любов до дітей, доброта, альтруїзм, емпатійність, толерантність, моральна чистота, комунікабельність, конгруентність, активність, самостійність, ініціативність, креативність, гнучкість мислення. Рефлексивний компонент, за автором, професійної компетентності реалізується в рефлексивних уміннях особистості, що дозволяють ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізовувати рефлексивні здібності, забезпечувати процеси самопізнання, саморозвитку й самовдосконалення.

Н. Білоцерківська підкреслює, що фахову компетентність учителя можна розглядати як систему, яка має такі компоненти: змістовий, що включає теоретичні знання з основ наук, які вивчає особистість, забезпечує усвідомленість педагогом змісту його професійної діяльності з виховання, розвитку учнів; діяльнісний, що включає професійні знання і вміння, апробовані в дії, засвоєні вчителем як найбільш ефективні; особистісний, що включає професійно-особистісні якості, позицію і спрямованість педагога як, індивіда і суб'єкта діяльності, рівень його відповідальності, свідомості і мислення [1].

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розробок в обраному напрямку. Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень дозволив визначити фахову компетентність майбутніх вчителів як систему взаємовідносин набутих знань, умінь і навичок і здатності ефективно використовувати їх в реальній педагогічній діяльності. Розкрито зміст основних компонентів фахової компетентності майбутніх фахівців: змістовий (теоретичні знання з основ наук, усвідомленість професійної діяльності з виховання, навчання, розвитку учнів); діяльнісний (професійні знання і вміння, апробовані в дії як найбільш ефективні); особистісний (професійно-особистісні якості, позиція і спрямованість як особистості, індивіда і суб'єкта діяльності, рівень його відповідальності, свідомості і мислення).

Проведене дослідження репрезентує виконання поставленої мети, однак не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективи подальших пошуків бачимо в детальному розгляді компонентів фахової компетентності майбутніх учителів для вдосконалення підготовки при вивченні спеціальних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Білоцерківська Н. Г. Соціокультурне становлення особистості / Н. Г. Білоцерківська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. — 2006. — Вип. 40. — С. 50–54.
2. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу / Л. Б. Волошко // Наука і сучасність : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2005. — Т. 48. — С. 22–32.
3. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Я. В. Кічук. — Одеса, 2010. — 40 с.
4. Онищенко І. Модель формування фахової компетентності майбутнього вчителя початкових класів / Ірина Онищенко // Навчання і виховання обдарованої особистості: теорія та практика. — 2012. — № 8. — С. 94–101.
5. Скворцова С. О. Комунікативний компонент професійної компетентності вчителя / С. О. Скворцова // Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. — 2010. — № 2. — С. 99–102.
6. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. — СПб.: Питер, 2002. — 272 с.
7. Ярошинська О. Формування фахової компетентності майбутніх учителів початкової школи

в умовах освітнього середовища професійної підготовки / О. Ярошинська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 7. – С. 232.

References

1. Bilotserkivska, NH 2006, 'Sotsiokulturne stanovlennia osobystosti' [Social and cultural becoming of personality], *Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky*, no. 40, pp. 50–54.
2. Voloshko, LB 2005, 'Profesiina kompetentnist studentiv yak predmet psykholoho-pedahohichnoho analizu' [The professional competence of students as the subject of psycho-pedagogical analysis], *Nauka i suchasnist*, vol. 48, pp. 22–32.
3. Kichuk, YaV 2010, *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnoho sotsialnoho pedahoha v umovakh universytetskoï pedahohichnoi osvity*, spets. 13.00.04 „Teoriia i metodyka profesiinoï osvity” [Theoretical and methodological principles of formation of legal competence of future social workers in terms of university teacher education], Dokt. ped. n. abstract, Odesa.
4. Onyshchenko, I 2012, 'Model formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv' [Model of formation of professional competence of Primary School Teacher], *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi osobystosti: teoriia ta praktyka*, no. 8, pp. 94–101.
5. Skvortsova, SO 2010, 'Komunikatyvnyi komponent profesiinoï kompetentnosti vchytelia' [The communicative component of professional competence of teachers], *Nova pedahohichna dumka*, no.2, pp. 99-102.
6. Kholodnaia, MA 2002, *Psykhologiya intellekta. Paradoky issledovaniya* [Psychology intelligence. Paradox Studies.], Piter, Sankt-Peterburg.
7. Yaroshynska, O 2013, 'Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly v umovakh osvithnoho seredovyshcha profesiinoï pidhotovky' [Formation of professional competence of primary school teachers in terms of educational environment training], *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, no. 7, p. 232.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2014р